

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

กระแสความต้องการบริโภคสินค้าเกษตรและอาหารที่มีความปลอดภัยต่อสุขภาพ และใส่ใจการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ หรือ “ออร์แกนิก” (Organic) ทั้งในประเทศไทยและทั่วโลกเติบโตมากขึ้น และมีมูลค่าทางการค้าสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะตลาดสหรัฐอเมริกา เยอรมนี อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น (ชนสิทธิ์ เหล่าประเสริฐ, 2558)

สำหรับประเทศไทยสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่มีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้นในอนาคต ได้แก่ ผลไม้เมืองร้อนทั้งสดและตากแห้ง ผัก สมุนไพร ธัญพืช สินค้าเกษตรแปรรูป และขนมขบเคี้ยว เป็นต้น “มาตรฐานเกษตรอินทรีย์” และ “ระบบการตรวจสอบรับรอง” ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ตลาด และผู้บริโภคยอมรับในตัวสินค้าเกษตรอินทรีย์มากขึ้น ดังนั้นประเทศไทยจำเป็นต้องเร่งยกระดับหรือเทียบเคียงระบบการตรวจสอบรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทยให้เทียบเท่าในระดับระหว่างประเทศ ซึ่งจะเปิดโอกาสช่วยผลักดันสินค้าเกษตรอินทรีย์ไทยสู่สากลเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งไทยเป็นแหล่งผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่มีศักยภาพและมีโอกาสที่จะขยายตลาดทั้งภายในและต่างประเทศ โดยมีสินค้า 4 กลุ่ม คือ กลุ่มพืชอินทรีย์ ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ ข้าวโพด ผักอ่อน หน่อไม้ฝรั่ง กระเจี๊ยบเขียว ขิง สมุนไพร เครื่องเทศ ชา กล้วยไข่ กล้วยหอม ลำไย และสับปะรด เป็นต้น กลุ่มสัตว์น้ำอินทรีย์ ได้แก่ กุ้งกุลาดำ ปลาสลิด กลุ่มปศุสัตว์อินทรีย์ ได้แก่ สุกร ไข่ไก่ นมอินทรีย์ และกลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ น้ำผึ้ง ปัจจุบันมีสินค้าเกษตรอินทรีย์ 2 ประเภท คือ (1) สินค้าเกษตรอินทรีย์ที่มาจากผู้ผลิตที่ปฏิบัติตามแนวทางของเกษตรอินทรีย์ แต่ไม่ได้ขอการรับรองตามมาตรฐาน ส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อการบริโภคและจำหน่ายในท้องถิ่น (2) สินค้าเกษตรอินทรีย์เพื่อการค้าในประเทศและส่งออก ซึ่งต้องการระบบส่งเสริม ตรวจสอบ รับรองมาตรฐานตามประเทศผู้นำเข้าหรือบางประเทศให้ยอมรับมาตรฐานและเครื่องหมายรับรองกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ไทย ปัจจุบันการส่งออกสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทย บริษัทขนาดใหญ่ยังคงมีบทบาทสำคัญ ซึ่งในทางการค้าหากเกษตรกรต้องการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์เพื่อการส่งออก เกษตรกรต้องผลิตตามมาตรฐานของประเทศคู่ค้า เช่น เกณฑ์มาตรฐานของสหภาพยุโรป (EU) มาตรฐาน NOP ของสหรัฐอเมริกา มาตรฐาน JAS ของญี่ปุ่น และมาตรฐาน IFOAM ของสมาพันธ์เกษตรอินทรีย์นานาชาติ เป็นต้น ในส่วนมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของไทย กระทรวง

เกษตรและสหกรณ์ โดยสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) ได้กำหนดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศ โดยยึดหลักการที่สอดคล้องกับมาตรฐานสากลแล้ว 7 ฉบับ กับ 1 แนวปฏิบัติหรือคู่มือ เพื่อเป็นแนวทางให้กับเกษตรกรและผู้ประกอบการสามารถผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ได้ตามมาตรฐาน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคและประเทศผู้นำเข้า ซึ่งได้แก่ (1) การผลิต แปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายผลิตผลและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ (2) ปศุสัตว์อินทรีย์ (3) อาหารสัตว์น้ำอินทรีย์ (4) ข้าวอินทรีย์ (5) ปลาสดอินทรีย์ (6) ผักอินทรีย์ (7) การเลี้ยงกุ้งทะเลระบบอินทรีย์ และแนวปฏิบัติในการใช้มาตรฐานสินค้าเกษตร เกษตรอินทรีย์ เล่ม 1 : การผลิต แปรรูป แสดงฉลาก และจำหน่ายผลิตผลและผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ สำหรับสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จะได้รับเครื่องหมายรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตร เครื่องหมาย Q ตีเขียว ตาม พ.ร.บ. มาตรฐานสินค้าเกษตร พ.ศ. 2551 แต่โดยส่วนใหญ่นิยมใช้เครื่องหมาย “Organic Thailand” ดิบบนบรรจุภัณฑ์หรือติดบนตัวสินค้า เนื่องจากเป็นเครื่องหมายที่ใช้อย่างกว้างขวางมาเป็นเวลานานและง่ายต่อผู้บริโภค ในการสังเกตว่าเป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์ และเพื่อเป็นการยกระดับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของไทยให้เป็นที่ยอมรับของสากล รวมถึงประเทศที่มีศักยภาพด้านการตลาดเกษตรอินทรีย์ มกอช. ได้เร่งจัดทำความเท่าเทียมกันด้านเกษตรอินทรีย์เบื้องต้น มกอช. ได้ยื่นหนังสือต่อคณะกรรมการด้านการเกษตรและพัฒนาชนบทแห่งสหภาพยุโรป (DG-AGRI) เพื่อสมัครขึ้นทะเบียนรายชื่อประเทศที่ 3 (Third country list) ทั้งนี้สินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ส่งออกไปยังสหภาพยุโรป มีสินค้า 11 รายการ ได้แก่ ข้าว มังคุด ทุเรียน เงาะ ชา กาแฟ พืชผัก ไข่ หมู กุ้ง และปลา ปัจจุบันอยู่ระหว่างเตรียมความพร้อมรองรับการตรวจประเมินระบบการผลิตและตรวจสอบรับรองสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทย จากคณะผู้ตรวจประเมินจากสหภาพยุโรป ขณะเดียวกัน มกอช. ยังได้เตรียมแผนจัดทำความเท่าเทียมกันด้านการรับรองระบบงานด้านเกษตรอินทรีย์ระหว่างไทย-ญี่ปุ่น ระหว่าง ไทย-จีน และระหว่าง ไทย-สหรัฐอเมริกา สำหรับลำดับความสำคัญในการจัดทำความเท่าเทียมกันนั้น พิจารณาจากปัจจัยหลายด้าน อาทิ ปริมาณการส่งออกสินค้าเกษตรอินทรีย์และความคืบหน้าในการดำเนินงาน เป็นต้น ซึ่งระบบการตรวจสอบรับรองสินค้าเกษตรของประเทศไทยในปัจจุบัน ได้รับการยอมรับความเท่าเทียมกันด้านการรับรองระบบงาน ขอบข่ายการรับรองผลิตภัณฑ์จากองค์กรภูมิภาคแปซิฟิก ว่าด้วยการรับรองระบบงาน (Pacific Accreditation Cooperation : PAC) และองค์การระหว่างประเทศว่าด้วยการรับรองระบบงาน (International Accreditation Forum : IAF) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการจัดทำความเท่าเทียมกับประเทศคู่ค้าได้สะดวกยิ่งขึ้น (สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและสหกรณ์แห่งชาติ, 2555)

นอกจากนี้ มกอช. ยังมีส่วนร่วมในการจัดทำมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของอาเซียน (ASEAN Standards for Organic Agriculture : ASOA) โดย พิจารณาจากมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศสมาชิกอาเซียน ซึ่งนำโดยสาธารณรัฐฟิลิปปินส์ทำหน้าที่พิจารณาจัดทำร่าง รวมทั้งแผนงานและโครงการที่จะสนับสนุนและส่งเสริมการปฏิบัติงานดังกล่าว สำหรับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของอาเซียนมีขอบข่ายเนื้อหาครอบคลุม ข้อกำหนดวิธีการผลิตพืชอินทรีย์ การเก็บเกี่ยว ผลผลิตจากธรรมชาติ การปฏิบัติหลังการเก็บเกี่ยว การเก็บรักษา การขนส่ง การแปรรูป การบรรจุหีบห่อ การแสดงฉลาก และการกล่าวอ้างการตามสอบและบันทึกข้อมูล รวมถึงข้อกำหนดการอนุญาตให้ใช้สารอื่นที่นอกเหนือจากที่ระบุไว้ในภาคผนวก และรายชื่อสารที่อนุญาตให้ใช้สำหรับการผลิตเกษตรอินทรีย์ซึ่งสอดคล้องกับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของไทย (มกอช. 9000 เล่ม 1) เช่น ระยะเวลาปรับเปลี่ยนเป็นเกษตรอินทรีย์สำหรับพืชล้มลุกอยู่ที่ 12 เดือน และ 18 เดือนสำหรับพืชยืนต้น ซึ่งเกษตรกรไทยสามารถปฏิบัติได้ คาดว่าจะเอื้อประโยชน์และทำให้ไทยได้เปรียบด้านการผลิตและการค้าสินค้าเกษตรอินทรีย์ในอนาคต “การส่งเสริมและผลักดันมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของไทยให้เป็นที่ยอมรับของสากล จะทำให้เครื่องหมายรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ Q และ Organic Thailand เป็นที่รู้จักของประเทศผู้นำเข้าสินค้าเกษตรอินทรีย์ทั่วโลกเพิ่มขึ้น ซึ่งจะช่วยเพิ่มโอกาสทางการตลาดให้กับสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทย พร้อมผลักดันปริมาณและมูลค่าการส่งออกเพิ่มสูงขึ้น คาดว่าจะทำให้พื้นที่การผลิตเกษตรอินทรีย์ของไทยขยายตัวเพิ่มขึ้นในอนาคต” เลขาธิการ มกอช. กล่าวในที่สุด

แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาเกษตรอินทรีย์แห่งชาติฉบับล่าสุด ปี 2556-2559 ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2556) กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ว่า “ไทยเป็นศูนย์กลางการผลิต การค้า และการบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ในระดับภูมิภาคอาเซียน” โดยเกษตรอินทรีย์เป็นกระบวนการผลิตที่ใช้หลักความสมดุลตามธรรมชาติ มีการบริหารจัดการระบบการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ปลอดภัยต่อสุขอนามัยของทั้งผู้ผลิต ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ทั้งยังเพิ่มรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตที่มีคุณภาพแก่ผู้บริโภคภายในประเทศและการผลิตเพื่อการส่งออก โดยแนวโน้มในเรื่องการส่งออกผลผลิตเกษตรอินทรีย์ก็มีทิศทางที่ดีขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ประเทศต่าง ๆ เช่น อเมริกา ญี่ปุ่น แคนาดา ออสเตรเลีย และประเทศอื่น ๆ กว่า 100 ประเทศมีความต้องการผลผลิตเกษตรอินทรีย์เพื่อการบริโภคเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ประเทศไทยยังเป็นประเทศผู้ผลิตสินค้าเกษตร และมีนโยบายรัฐบาลให้ภาคเกษตรเป็นครัวของโลก ประกอบกับดินฟ้าอากาศเอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรกรรม ประเทศไทยจึงมีศักยภาพในการเป็นผู้ผลิต อย่างไรก็ตามการเปิดเสรีการค้าอาเซียนในปี 2558 เกษตรกรไทยได้รับผลกระทบมากที่สุด เพราะอาชีพเกษตรกรรมคืออาชีพหลักของผู้คนส่วนใหญ่ในอาเซียน ดังนั้นภาคเกษตรกรรมจะเกิดการแข่งขัน

รุนแรงในเรื่องของราคาและต้นทุนการผลิตที่ต้องถูกลง ดังนั้นหากเกษตรกรไทยยังคงต้องพึ่งพาสารเคมีซึ่งมีแนวโน้มว่าจะไม่มีตลาดรองรับสินค้าปนเปื้อนเหล่านี้ ทางออกของเกษตรกรไทยทางหนึ่ง คือ การลดต้นทุนการผลิต และผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพและมีมาตรฐาน โดยการหันมาผลิตสินค้าในระบบปลอดภัยจากสารพิษ (มาตรฐาน GAP) หรือหากเกษตรกรมีความพร้อมและมีศักยภาพให้ทำการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ตามมาตรฐาน ทั้งมาตรฐานระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับสากล และควรเน้นการผลิตสินค้าตามความต้องการของตลาดหรือลูกค้า คือเป็นอาหารปลอดภัย อาหารในระบบเกษตรอินทรีย์หรือเกษตรธรรมชาติ เพื่อเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าทางการเกษตร

กลยุทธ์ใหม่สำหรับการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย โดยคณะกรรมการเกษตรอินทรีย์แห่งชาติ ได้กล่าวถึงกลยุทธ์ใหม่สำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย ซึ่งดำเนินการในปี 2557-2559 โดยกลยุทธ์เหล่านี้จะพัฒนาประเทศไทยให้เป็นศูนย์กลางในการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ มี 4 กลยุทธ์ที่จะดำเนินการในช่วงระยะเวลาสามปีแรก ประกอบด้วย กลยุทธ์ที่ 1 คือมุ่งเน้นไปที่การให้ความรู้และการจัดการนวัตกรรมเกษตรอินทรีย์ ส่วนกลยุทธ์ที่ 2 คือการพัฒนาและเชื่อมโยงเครือข่ายการผลิต กลยุทธ์ที่ 3 คือเสริมสร้างความเข้มแข็งด้านการตลาดและมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย และสร้างความเชื่อมั่นในสินค้าเกษตรอินทรีย์ เพื่อเพิ่มปริมาณและมูลค่าของสินค้าเกษตรอินทรีย์ไทย กลยุทธ์ที่ 4 คือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดจะได้รับการสนับสนุนให้ทำงานในลักษณะบูรณาการ ในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทย ทั้งนี้ตลาดโลกสำหรับสินค้าเกษตรอินทรีย์มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จึงเป็นโอกาสที่ดีของการส่งออกผลิตภัณฑ์ที่ปลอดสารเคมีของไทยไปยังตลาดต่างประเทศ โดยตลาดที่สำคัญ ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรป สินค้าเกษตรอินทรีย์ที่นิยม คือ ข้าว กุ้งกุลาดำ เนื้อ นม และปลา โดยการควบคุมมาตรฐานของเกษตรอินทรีย์เป็นหนึ่งในงานของสำนักมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ ภายใต้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นอกจากนี้ประเทศไทยยังได้ผลักดันตลาดส่งออกสินค้าอินทรีย์ของไทยไปสู่ตลาดอาเซียน เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์กลางของสินค้าเกษตรแห่งภูมิภาคอาเซียนในปี 2015 (ดวงกมล บุณสมภพ, 2558) แต่ที่ผ่านมาสำนักงานปลัดกระทรวงพาณิชย์ จัดงาน “Organic and Natural ASEAN Expo 2012” ณ อาคาร 3 ศูนย์แสดงสินค้าอิมแพ็ค เมืองทองธานี โดยในเวทีสัมมนา “โอกาสและแนวโน้มตลาดเกษตรอินทรีย์ในตลาดโลก” Dr. John Thogerser Aarhus University, Denmark กล่าวว่า เกษตรอินทรีย์เกิดขึ้นในทวีปยุโรปตั้งแต่ปี 1920 เป็นต้นมา จนมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องแพร่หลายไปทั่วโลก เพราะประชาชนส่วนใหญ่เริ่มหันมาใส่ใจสุขภาพมากขึ้น แม้จะมีบางช่วงที่การพัฒนาหยุดชะงัก เนื่องจากปัญหาการเมืองและเศรษฐกิจที่ด้อยอาศัยปัจจัยในการควบคุม

การผลิตและส่งออกผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ ส่วนด้านการกระจายตลาดเกษตรอินทรีย์ในตลาดโลกนั้น ส่วนใหญ่จะอยู่แถบทวีปยุโรปและอเมริกาเหนือถึง 96% มีสัดส่วนประเทศละ 50:50 ส่วนทวีปเอเชียมีเพียง 2% เท่านั้นที่เป็นแหล่งผลิต โดยส่วนใหญ่อยู่ในประเทศจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย ซึ่งต้องพึ่งพาตลาดแถบยุโรปในการส่งออกสินค้าเป็นหลัก

Dr.John กล่าวต่อว่า สาเหตุหลักที่ประเทศแถบเอเชียไม่มีการขับเคลื่อนเกษตรอินทรีย์จริงจังเหมือนชาติตะวันตกนั้น เพราะยังขาดความมั่นใจในสินค้าที่วางขายเคลื่อนในศูนย์การค้า เมื่อเทียบกับราคาแล้ว บางรายเห็นว่าไม่คุ้มค่าสำหรับการซื้อหามาบริโภค ดังนั้นผู้ผลิตจำเป็นต้องสร้างแบรนด์ทางการตลาดให้มีคุณภาพมากกว่าสินค้าทั่วไป และสร้างความหลากหลายให้เกิดขึ้นในผลิตภัณฑ์

สำหรับการเติบโตด้านเกษตรอินทรีย์ในประเทศไทยอยู่ในระดับอ่อน เพราะมีพื้นที่ในการผลิตเกษตรอินทรีย์เพียง 0.6% ของพื้นที่ทั้งหมดเมื่อเทียบกับการผลิตด้านอื่น แม้จะมีผลผลิตจำพวกข้าวและผักสดที่แข็งแกร่งก็ตาม ฉะนั้นจึงเสนอให้ไทยแปรรูปสินค้าให้หลากหลาย และให้สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.) ตรวจสอบคุณภาพสินค้าให้ทัดเทียมนานาชาติมากขึ้น นอกจากนี้ต้องศึกษาวิเคราะห์ตลาดให้ลึกซึ้งด้วย

ดร.ศุภันtha เศรษฐบุญสร้าง นักวิจัยเรื่องความยากจน กล่าวว่าปัจจุบันประเทศไทยมีการพัฒนาด้านเกษตรอินทรีย์ในทิศทางที่ดี แต่ควรเพิ่มการเรียนรู้ด้านการตรวจสอบคุณภาพสินค้าแก่เกษตรกรรายย่อย พร้อมสร้างฐานข้อมูลผู้ผลิตและสินค้าให้ครบวงจรเพื่ออำนวยความสะดวกทั้งนี้ยังเสนอให้ไทยจับตามองพื้นที่เกษตรอินทรีย์อย่างลาวและพม่า ที่จะกลายเป็นเป้าหมายแหล่งผลิตสำคัญของอาเซียน เพราะประเทศดังกล่าวยังมีการใช้สารเคมีในดินไม่มากนัก เมื่อเทียบกับไทยและประเทศอื่น

นายวิฑูรย์ ปัญญากุล นายกสมาคมการค้าเกษตรอินทรีย์ไทย กล่าวถึงการเตรียมความพร้อมสู่ประชาคมเขตเศรษฐกิจอาเซียน (เออีซี) ของเกษตรอินทรีย์ไทยว่า ขณะนี้ประเทศไทย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และมาเลเซีย เป็นประเทศหลักในการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ของอาเซียน ซึ่งไทย มีข้อได้เปรียบในเรื่องมาตรฐานการตรวจสอบคุณภาพสินค้าที่ได้รับการยอมรับจากนานาชาติ รวมถึงความรู้ด้านการผลิตระบบฟาร์มและการแปรรูปผลิตภัณฑ์ด้วย โดยมุ่งเน้นที่เกษตรกรรายย่อยให้มีรายได้ดีเป็นหลัก (ณัฐดนัย ใหม่ซ้อน, 2555)

ทั้งนี้ปัญหาหลักของไทยคือ ยังมีพื้นที่ปลูกเกษตรอินทรีย์น้อยมากเมื่อเทียบกับพื้นที่เกษตรอินทรีย์ทั่วโลก ที่มีถึง 231 ล้านไร่ ในขณะที่ไทยมีพื้นที่เกษตรอินทรีย์เพียง 2 แสนไร่เท่านั้น ซึ่งถือว่าน้อยมาก โดยมีเกษตรกรที่ปลูกพืชเกษตรอินทรีย์เพียง 7.4 พันราย มูลค่าส่งออกในปีที่ผ่านมาประมาณ 135 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (ราว 4.05 พันล้านบาท) จากมูลค่าตลาดรวมของโลก

6.28 หมิ่นล้านล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หรือราว 1.8 ล้านล้านบาทต่อปี หากเทียบกับออสเตรเลียมีมากที่สุดถึง 75 ล้านไร่ รองลงมา คือ อาร์เจนตินา 26 ล้านไร่ และสหรัฐอเมริกา 11 ล้านไร่ (กระทรวงพาณิชย์, 2558) สาเหตุที่พื้นที่ปลูกพืชเกษตรอินทรีย์หรือออร์แกนิกของไทยยังมีน้อย ส่วนหนึ่งมาจากกระบวนการในการผลิตและการรับรองจากหน่วยงานรัฐที่เข้มงวด ทำให้เกษตรกรเห็นว่าการขึ้นตอนยุ่งยากจึงไม่ค่อยหันมาสนใจทำเกษตรอินทรีย์มากนัก อีกทั้งผลผลิตที่ได้อาจลดลงในช่วงแรกของการทำเกษตรอินทรีย์ เพราะต้องปรับพื้นที่ปลูกใหม่ทั้งหมด ซึ่งจากนี้ไปหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องขยายพื้นที่เกษตรอินทรีย์ให้มากขึ้น “ตลาดส่งออกสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่สำคัญของไทยในปัจจุบัน ได้แก่ สหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา กลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย และสิงคโปร์ โดยสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นข้าวกล้องบรรจุกระป๋อง ผลไม้แปรรูป น้ำมะพร้าว และมะพร้าวแปรรูปต่าง ๆ เช่น เนื้อมะพร้าว กะทิ ข้าวโพดฝักอ่อน หน่อไม้ฝรั่ง เครื่องเทศ ชา กาแฟ ผลไม้แช่แข็ง เป็นต้น” อย่างไรก็ตาม อุปสรรคในการพัฒนาตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทยคือ การผลิตในประเทศที่ไม่หลากหลาย เกษตรกร ผู้ประกอบการ ผู้บริโภคขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่มีกฎหมายเฉพาะบังคับ การมีตรารับรองหลายแบบทำให้ผู้บริโภคสับสน และมาตรฐานของประเทศ (ออร์แกนิกไทยแลนด์) ยังไม่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล ส่วนแผนการเสริมตลาดอินทรีย์ในปีนี้เป็น การเร่งพัฒนาตลาดทั้งในและต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการเปิดตลาดในทุกภูมิภาค การเชื่อมโยงตลาดอาเซียน การพัฒนาผู้ประกอบการ เช่น การจัดอบรมศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ การพัฒนาสินค้า (ฐานเศรษฐกิจ, 2556)

ด้วยเหตุนี้ คณะนักวิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัยเพื่อทบทวนและวิเคราะห์สถานการณ์และทิศทางการวิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ต่อภาคการเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ต่อการปรับตัวในอาเซียน โดยจัดทำเป็นโครงการก่อนการวิจัยจริง (Pre-research) เป็นการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อทบทวนแผนกลยุทธ์ท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ด้านเศรษฐกิจเกษตร วิเคราะห์สถานการณ์การแข่งขันในอาเซียนต่อภาคเกษตร ปัญหาและอุปสรรค เพื่อให้ได้โจทย์วิจัยซึ่ง การทำ Pre-research ครั้งนี้ได้จัดขึ้นในวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2558 ณ โรงแรมดิเอ็มเพรส เชียงใหม่ ภายในงานมีหน่วยงานเข้าร่วมมากกว่า 40 หน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชน รัฐวิสาหกิจ และชุมชนเกษตร รวมถึงท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ อีกทั้งการวิจัยครั้งนี้ได้รับความอนุเคราะห์จากที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญเรื่องของแนวคิดการพัฒนาท้องถิ่น ถึง 3 ท่าน ได้แก่ ศ.นพ. วิจารณ์ พานิช และ รศ.ดร.เสรี พงศ์พิส (อธิการบดี สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน) โดยความกรุณาจาก ศ.ดร.อภิชาติ พันธเสน ที่ปรึกษาชุดโครงการวิจัยนี้ ร่วมกับ ศ.ดร.อารี วิบูลย์พงศ์ (คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) และ ศ.ดร.ทรงศักดิ์ ศรีบุญจิตต์ (คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) และผู้แทนจากหน่วยงานภาคการเกษตรและเศรษฐกิจของจังหวัดเชียงใหม่

ที่สำคัญคือ กรมส่งเสริมการเกษตร เกษตรอำเภอ และสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร รวมถึงกรมพัฒนาชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ทำให้การประชุมเชิงปฏิบัติการสามารถสรุปปัญหาที่เกิดขึ้นกับภาคเกษตรของท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ที่สำคัญ คือ ปัญหาด้านการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ให้มีศักยภาพการแข่งขันในอาเซียน โดยเฉพาะความตระหนักทางความคิด และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้นต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนระบบมาตรฐานของสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่จะแข่งขันในอาเซียน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ นักวิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ให้มีศักยภาพการแข่งขันในอาเซียน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อวิจัยและพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ให้มีศักยภาพการแข่งขันในอาเซียนอย่างสร้างสรรค์ บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ให้ได้ประโยชน์อันจะนำไปสู่ระดับภาคต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่

1.2.2 เพื่อวิจัยและพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ให้มีศักยภาพการแข่งขันในอาเซียนอย่างสร้างสรรค์ บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

โครงการวิจัยมีขอบเขตการวิจัยเป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 3 ปี โดยเป็นการศึกษาศักยภาพของชุมชนเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อวิจัยและพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ให้มีศักยภาพการแข่งขันในอาเซียนอย่างสร้างสรรค์ บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อเสนอยุทธศาสตร์ในการพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้กรอบประชาคมอาเซียน ในการขยายผลต้นแบบการพัฒนาภาคเศรษฐกิจการเกษตรในระดับภูมิภาคต่อไป

โดยงานวิจัยในครั้งนี้จะเป็นการศึกษาปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น รวมถึงการศึกษาศักยภาพของชุมชนเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อวิจัยและพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชนจังหวัด

เชียงใหม่ ให้มีศักยภาพการแข่งขันในอาเซียนอย่างสร้างสรรค์ บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อเสนอยุทธศาสตร์ในการพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์หาแนวทางในประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ในเขตพื้นที่ 25 อำเภอ ของ จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งสิ้น 207 ชุมชน โครงการวิจัยครั้งนี้ อาศัยวิธีการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อสะท้อนปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ ในชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ให้สามารถแข่งขันได้ในอาเซียน (AC) จนได้ต้นแบบการพัฒนา ศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน ด้านการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 20 ชุมชน เพื่อขยายผลไปสู่โครงการปีที่ 2 (พ.ศ.2561) ใช้ระยะเวลา 12 เดือน ให้ได้ ต้นแบบการพัฒนา ศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ด้านการผลิตสินค้าเกษตร อินทรีย์ในชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 30 ชุมชน และเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการพัฒนา และประสิทธิภาพสูงสุดจึงต่อยอดไปสู่โครงการปีที่ 3 (พ.ศ.2562) ใช้ระยะเวลา 12 เดือน โดยการ ขยายผลอีกจำนวน 50 ชุมชน จากนั้นจึงสามารถเสนอแนวทางในการพัฒนาศักยภาพภาค การเกษตรของชุมชน ในภาพรวมของจังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกับประเมินมูลค่าเพิ่มของโครงการ ในการเพิ่มขีดความสามารถให้กับชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ ผู้การแข่งขันใน AEC อันจะ นำไปสู่การขยายผลสู่นโยบายระดับจังหวัด เพื่อกำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์และกลยุทธ์การพัฒนา ศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ เป้าหมาย 100 ชุมชน ต่อไป

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

1.4.1 ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง/ผู้เข้าร่วมการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีความต้องการเข้าร่วม โครงการ ใช้วิธีสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified sampling) จากอำเภอต่าง ๆ ที่สนใจจะเข้าร่วมโครงการ ทั้งหมด 25 อำเภอ

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดกลุ่มตัวอย่าง โดยวิธีสุ่มแบบเจาะจงตามวัตถุประสงค์ (purposive sampling) มีผู้เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 20 ชุมชนคัดเลือกให้เหลือ 3 ชุมชน ที่มีศักยภาพ ด้านการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ เมื่อเปรียบเทียบกับประชาคมอาเซียน

1.4.2 ข้อมูลและเครื่องมือในการวิจัย

1) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้จากการสำรวจ สอบถาม และสัมภาษณ์ในพื้นที่ 25 อำเภอ 3 ชุมชน ทั่วจังหวัดเชียงใหม่

2) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ เอกสาร งานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาศักยภาพชุมชนเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่ การวิจัยและพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ให้มีศักยภาพการแข่งขันในอาเซียนอย่างสร้างสรรค์ บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเสนอยุทธศาสตร์ในการพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่

3) ชนิดเครื่องมือการประเมิน แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต และแบบประเมิน ดังนี้

3.1) แบบฟอร์มแสดงความประสงค์เข้าร่วมโครงการ (ภาคผนวก ข)

3.2) แบบฟอร์มเพื่อประเมินคัดกรองผู้เข้าร่วมโครงการ (ภาคผนวก ค)

3.3) แบบฟอร์มวิเคราะห์และประเมินผลในส่วนของผลผลิตใช้แบบ

สำรวจ Diamond Model ของ Michael E. Porter (ภาคผนวก ง)

3.4) แบบฟอร์มการประเมิน Focus Group 3 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคชุมชน

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ทราบศักยภาพชุมชนเกษตรในจังหวัดเชียงใหม่

1.5.2 ทราบแนวทางการพัฒนาศักยภาพภาคการเกษตรของชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นของการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรอินทรีย์ในชุมชนจังหวัดเชียงใหม่ ให้มีศักยภาพการแข่งขันในอาเซียนอย่างสร้างสรรค์ บนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.6 นิยามศัพท์

ชุมชน (community) หมายถึง บุคคลที่อาศัยอยู่ในบริเวณใดที่หนึ่ง มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นเครือญาติหรือเพื่อนบ้าน โดยมีการใช้ชีวิตร่วมกันมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ชุมชนเกษตร (Agricultural Community) หมายถึง ชุมชนที่คนในชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพหลักในการเลี้ยงชีพเป็นเกษตรกร

ประชาคมอาเซียน (ASEAN community) หมายถึง การร่วมกันทางเศรษฐกิจของประเทศในเขตอาเซียน เพื่อผลประโยชน์ในอำนาจการต่อรองทางเศรษฐกิจ การส่งออก และการนำเข้าของสินค้า ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Competition) ดำเนินการควบคู่ไปกับประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community: APSC) และประชาคมสังคม-วัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC) ซึ่งเป็นสามส่วนหลักของประชาคมอาเซียน

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) หมายถึง ปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการดำรงชีวิตประจำวัน การพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

การพัฒนา (development) หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่ว ๆ ไป เช่น การพัฒนาชุมชน พัฒนาประเทศ คือการทำให้สิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น สนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง การพัฒนามีความสัมพันธ์โดยตรงกับการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ การพัฒนา หมายถึง กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไป โดยมุ่งหมายว่าลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้ว การเปลี่ยนแปลงย่อมเกิดปัญหาในตัวเอง เพียงแต่ว่าจะมีปัญหามากหรือปัญหาน้อย

เกษตรอินทรีย์ (Organic Agricultural) หมายถึง ระบบการผลิตที่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม รักษาสมดุลของธรรมชาติและความหลากหลายของทางชีวภาพโดยมีระบบการจัดการนิเวศวิทยาที่คล้ายคลึงกับธรรมชาติ และหลีกเลี่ยงการใช้สารสังเคราะห์ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และฮอร์โมนต่าง ๆ ตลอดจนไม่ใช้พืชหรือสัตว์ที่เกิดจากการตัดต่อทางพันธุกรรมที่อาจเกิดมลพิษในสภาพแวดล้อม เน้นการใช้อินทรีย์วัตถุ เช่น ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด และปุ๋ยชีวภาพในการปรับปรุงบำรุงให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้ดินพืชมีความแข็งแรงสามารถต้านทานโรคและแมลงด้วยตนเอง รวมถึงการนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ประโยชน์ด้วยผลผลิตที่ได้จะปลอดจากสารพิษตกค้างทำให้ปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค และไม่ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม

ตำบล (District) หมายถึง ท้องที่ที่รวมหมู่บ้านหลายหมู่บ้านประมาณยี่สิบหมู่บ้านเข้าด้วยกัน และมีประกาศจัดตั้งเป็นตำบล มีกำนันเป็นหัวหน้าปกครอง

ศักยภาพการแข่งขัน (Competitiveness) หมายถึง ปัจจัยเชิงเปรียบเทียบที่ใช้วัดความสามารถหรือสมรรถนะของตนเองเทียบกับคู่แข่ง การพัฒนาศักยภาพการแข่งขันให้อยู่เหนือกว่าคู่แข่งจึงเป็นเป้าหมายที่ทุกประเทศ/ทุกองค์กรมุ่งไปสู่ แนวทางที่จะนำมาซึ่งความได้เปรียบในปัจจัยเหล่านี้คือ การเพิ่มผลิตภาพ (productivity) และการสร้างนวัตกรรม (innovation) ในขณะที่การเพิ่ม productivity จะมุ่งเน้นไปที่การจัดการด้านต้นทุน (cost) คุณภาพ (quality) และเวลา (time) อย่างเกิดประสิทธิภาพ (efficiency) และประสิทธิผล (effectiveness) การสร้าง innovation จะเน้นไปที่การสร้างและพัฒนาสิ่งใหม่ หรือผลิตภัณฑ์ที่มีมูลค่าเพิ่มสูง (HVA product)

สินค้าเกษตร (Agricultural products) หมายถึง ผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์อันเกิดจากการกสิกรรม การประมง การปศุสัตว์ หรือการป่าไม้ และผลพลอยได้ของผลิตผลหรือผลิตภัณฑ์ดังกล่าว

